

Sprawozdanie z konferencji „Retoryka i władza”, Warszawa, 24–25 listopada 2011 roku

Ewa Modrzejewska

Tematem dwudniowej konferencji zorganizowanej przez Polskie Towarzystwo Retoryczne (PTR) oraz Wydział Nauk Humanistycznych SGGW były powiązania między retoryką i władzą. Do Warszawy przyjechali reprezentanci różnych dyscyplin naukowych, m.in. neofilologii, socjologii, antropologii, literaturoznawstwa oraz nauk o komunikowaniu, by w sześciu sesjach plenarnych dyskutować o retoryce nie tylko jako praktycznych umiejętnościach, technikach wywierania wpływu na słuchacza, ale także jako „zbiorze koncepcji teoretycznych i metod badawczych pozwalających analizować te techniki i odkrywać mechanizmy wpływania na innych za pomocą słowa i obrazu”¹.

Po uroczystym otwarciu obrad przez reprezentanta goszczącej uczelni – dr. hab. Stanisława Stępkę, prodziekana Wydziału Nauk Humanistycznych SGGW, słowo zabrała dr Maria Załęska – przewodnicząca PTR. Zwróciła ona uwagę na to, że w jedenastym roku działalności Towarzystwo wyszło ze współorganizowaną konferencją naukową poza mury swojej macierzystej uczelni, czyli Uniwersytetu Warszawskiego. Jest to dowód na to, że zainteresowanie retoryką wykracza poza tradycyjnie kojarzone z tą dziedziną wiedzy dyscypliny i uczelnie.

Po oficjalnych przemówieniach rozpoczęto pierwszy panel pt. *Władza jako retoryczne działanie jednostki*.

Zasadniczą część konferencji rozpoczął wykładem założyciel PTR, prof. dr hab. Jakub Z. Lichański z Instytutu Polonistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego. W wystąpieniu *Retoryka i władza: Uwagi na marginesie książki sir Bertranda Russella »Władza. Nowa analiza społeczna«* wskazał na relacje między retoryką i władzą, nawiązując między innymi do myśli Platona, Cyserona, Perelmana oraz czterech fundamentalnych zasad władzy sformułowanych przez Russella. Prelegent wykazał, że rozważania autora książki *Władza. Nowa analiza społeczna*² mogą być pomocne w badaniu mechanizmów władzy. Dla przykładu przywołał i zanalizował mowy: Archidamasa (Thucydides II.11), Mikołaja Reja skierowaną do Senatu Królestwa Polskiego wygłoszoną w Piotrkowie Trybunalskim oraz mowę hetmana Jana Karola Chodkiewicza przed bitwą chocimską, a także teksty różnych listów i wystąpień politycznych zebranych przez Władysława Smoleńskiego w książce *Ostatni rok Sejmu Wielkiego*.

Analizę retoryki kryzysu wykorzystanej przez polityka do legitymizacji władzy przedstawiła dr Monika Kostro z Instytutu Romanistyki UW. W wystąpieniu *Polityk na czas kryzysu – ethos Nicolasa Sarkozy’ego w orędziach noworocznych 2009–2011* przyjęła perspektywę badawczą francuskiej analizy dyskursu (Amossy). Materiałem źródłowym były orę-

¹ Cyt. za materiałami konferencyjnymi.

² B. Russell, *Władza. Nowa analiza społeczna*, z wprowadzeniem K. Willisa, Warszawa 2001 [1. wyd. brytyjskie – 1938].

dzia noworoczne prezydenta Francji Nicolasa Sarkozy'ego. Prelegentka wskazała na językowe mechanizmy budowania przez głowę państwa wizerunku (ethosu) raz jako polityka wiarygodnego, raz jako polityka, z którym wyborca chętnie się identyfikuje. Tym samym przywołała typologię dyskursywnych wizerunków polityka zaproponowaną przez Patricka Charaudeau. W podsumowaniu wystąpienia dr Kostro podkreśliła, że retoryka kryzysu jest używana do kształtowania różnych wizerunków polityków w zależności od sytuacji gospodarczo-politycznej.

Autorką ostatniego w tej sesji referatu *Jak usankcjonować despotyzm w demokratycznym kraju? Analiza retorycznej strategii Lincolna w świetle teorii Kennetha Burke'a* była mgr Anna Bendrat z Zakładu Studiów Amerykanistycznych UMCS. Na przykładzie działań politycznych Abrahama Lincolna wykazała, jak funkcjonują mechanizmy uzurpacji władzy. Nawiązała między innymi do koncepcji identyfikacji zaproponowanej przez Burke'a. Prelegentka zwróciła uwagę, że pewne analogie do omówionych przez nią wydarzeń i sposobów sankcjonowania władzy można znaleźć w historii najnowszej.

Tytuł drugiej sesji brzmiał *Władza wiedzy i instytucji*. W tej części pierwszy referat pt. *Władza ekspertów – eksperci władzy* wygłosiła dr Maria Załęska z Katedry Italianistyki UW. Jej rozważania dotyczyły relacji wiedzy i władzy w wymiarze politycznym. Prelegentka postawiła pytanie, czy żyjemy jeszcze w demokracji (w której rządzi lud), a może już w ekspertokracji (w której rządzi opinia ekspertów i pseudoekspertów). Wymieniła ponadto argumenty, które legitymizują udział tychże ekspertów i pseudoekspertów w sprawowaniu władzy. Na koniec stwierdziła, że ekspertokracja przyczynia się do depolityzacji polityki, a ta rządzi się innymi prawami niż nauka i jej zasady. Referat dr Załęskiej wywołał żywą dyskusję uczestników konferencji.

Kolejnym prelegentem był dr Michał Mokrzan z Katedry Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu Wrocławskiego, który przedstawił referat *Retoryka reprezentacji*.

O antropologicznej władzy przedstawiania Innych. Podjął w nim temat retorycznych technik przedstawiania innych (tu: nieznanych ludów) w tekstach antropologicznych oraz konsekwencji etycznych związanych z przyjęciem określonego stylu reprezentacji. Wymienił niektóre z tropów i figur retorycznych oraz strategii argumentacyjnych, za pomocą których antropologzy w swoich tekstach naukowych nadają sens rzeczywistości poprzez narzucanie czy przedstawianie określonych interpretacji.

W ostatnim wystąpieniu tej części konferencji pt. *Retoryka władzy sądowniczej w orzecznictwie Naczelnego Sądu Administracyjnego* dr Anna Jopek-Bosiacka z Instytutu Lingwistyki Stosowanej UW zanalizowała strukturę tekstu orzeczeń NSA pod względem jego koherencji, z uwzględnieniem czynników semantycznych, syntaktycznych i pragmatycznych. Podała również przykłady i skutki naruszania takiej spójności. W końcowych słowach podkreśliła, że brak spójności na różnych poziomach tekstu obniża autorytet władzy i skuteczność komunikacyjną orzeczeń sądowych.

W trzeciej sesji planarnej pt. *Władza – ciągłość retorycznych wzorów* wygłoszono następujące referaty: *Władza nad sumieniami: retoryka penitencjałów* (prof. dr hab. Joanna Partyka), *Być Ślązakiem, czyli retoryczne uzasadnianie odrębności kulturowej i narodowościowej. Analiza łacińskich tekstów z terenu dawnego Śląska* (dr hab. Beata Gaj), *W cieniu tronu. Zygmunt III Waza w mowach Krzysztofa Radziwiłła* (prof. dr hab. Mariola Jarczyk).

Pierwsza z prelegentek z Instytutu Badań Interdyscyplinarnych „Artes Liberales” UW poruszyła temat poradników oraz instruktaży dla spowiedników. Podała analizie strategię retoryczną stosowaną w dawnych księgach spowiedniczych, które miały służyć pomocą duszpasterzom w spowiadaniu wiernych, a szczególnie „prostaczków”, którzy nie byli świadomi swojego grzesznego postępowania.

Referat Beaty Gaj z Instytutu Historii Uniwersytetu Opolskiego, specjalizującej się w badaniu tradycji retorycznych na dawnym Śląsku, poświęcony był środkom retorycznym (w tym specjalnej leksyce), którymi autorzy piszący

w języku łacińskim posługiwali się w celu pokazania swej odrębności. Śląsk, co warto zauważyć, był jednym z obszarów, na którym najdłużej w Europie nauczano po łacinie.

Kolejny referat poświęcony analizie tekstów historycznych wygłosiła Mariola Jarczyk z Instytutu Nauk o Literaturze Polskiej Uniwersytetu Śląskiego. Przywołała ona typy środków retorycznych (m.in. figur i tropów), które stosował Krzysztof Radziwiłł w swoich mowach.

Pierwszy dzień konferencji zakończył się sesją pt. *Retoryka i władza interpretacji* i składał się z czterech wystąpień: *Nieprzystawalność paradygmatów. Debata po katastrofie smoleńskiej jako próba narzucania sposobu interpretacji rzeczywistości* (dr Oliwia Tarasewicz-Gryt), *Koherencja »verba« i »res« a dziennikarska interpretacja rzeczywistości – wokół tekstu »Pranie.pl« Tomasa Kwaśniewskiego* (dr Monika Worsowicz), *Retoryczna strategia sporu politycznego a koncepcja framingu. Na podstawie dzienników opinii z lat 2005–2009* (mgr Ewa Modrzejewska), *Władza jako udział w rynku. Retoryczne metody interpretacji rzeczywistości wykorzystywane przez współczesne przedsiębiorstwa* (mgr Ewelina Turska).

Publicystyczne teksty opublikowane w mediach tuż po tzw. katastrofie smoleńskiej posłużyły dr Tarasewicz-Gryt z Katedry Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej Wyższej Szkoły Zarządzania „Edukacja” we Wrocławiu do pokazania, jak ich autorzy – mimo deklarowanej chęci porozumienia – umacniali podziały i potęgowali spór (stąd mowa o *nieprzystawalności paradygmatów*). Prelegentka mówiła też o kryzysie mediów, będących interpretatorem rzeczywistości, w obliczu bezprecedensowego wydarzenia, to jest tragicznej śmierci głowy państwa i innych przedstawicieli władz. W analizie wyodrębniła środki perswazji oraz sposoby argumentacji charakterystyczne dla audytoriów poszczególnych mediów będących jednocześnie odrębnymi „wspólnotami interpretacyjnymi”. Monika Worsowicz z Katedry Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej Uniwersytetu Łódzkiego zaproponowała analizę opublikowanego w „Gazecie Wyborczej” 24 czerwca

2010 r. tekstu autorstwa Tomasza Kwaśniewskiego, w którym dziennikarz przytacza swoje rozmowy z kolegą, innym dziennikarzem, reprezentującym odmienne poglądy na temat m.in. katastrofy smoleńskiej, homoseksualizmu czy aborcji. Prelegentka przywołała ten tekst jako przykład ilustrujący brak spójności w definiowaniu tematów publicznego dyskursu z jednej strony, a z drugiej jako próbę (językową i gatunkową) przekroczenia przez dziennikarza tej bariery.

W trzecim referacie tej sesji Ewa Modrzejewska, doktorantka z Instytutu Dziennikarstwa UW, przybliżyła koncepcję ramowania (*framingu*) jako narzędzia analizy zawartości mediów, a następnie na przykładach zaczerpniętych z „Gazety Wyborczej”, „Rzeczpospolitej” i „Dziennika. Gazety Prawnej” wskazała, jak dziennikarze wykorzystują retoryczną strategię sporu w relacjonowaniu wydarzeń z polskiej sceny politycznej. Owa strategia stanowi rozszerzenie *ramy konfliktu* i wykorzystywana przez media – czwartą władzę – przyczynia się do narzucania odbiorcom negatywnego obrazu polityki.

Temat ostatniego wystąpienia Eweliny Turskiej, absolwentki Instytutu Filologii Klasycznej UW, zajmującej się zawodowo marketingiem, poświęcony był próbie przełożenia zasad i zaleceń z *Retoryki* Arystotelesa na współczesne techniki sprzedaży. Celem prelegentki było udowodnienie tezy, że stosowanie retoryki (rozumianej jako narzędzie) wspomaga sprzedaż oraz może umacniać pozycję rynkową przedsiębiorstwa.

Od wystąpienia dr. hab. Marka Skwary, prof. Uniwersytetu Szczecińskiego, rozpoczął się drugi dzień obrad i pierwsza sesja pt. *Retoryka prawomocności władzy*. Prelegent w referacie *Mord polityczny. »The day after«* analizował publikacje prasowe z następnego dnia po zabójstwie pracownika biura poselskiego PiS w 2010 r. Odnosił się do klasycznych terminów *verbum* i *res*, poruszył też temat przemilczeń prowadzących do dziennikarskich manipulacji.

Drugi w kolejności referat pt. *Retoryka jako manifestacja władzy* wygłosiła dr Agnieszka Kampka z Zakładu Komunikacji Społecznej

SGGW, organizatorka konferencji i przedstawicielka goszczącej uczelni. Zauważyła, że współczesne koncepcje dotyczące rozumienia władzy wymagają przemyślenia na nowo. Według jej definicji władza to pewna potencjalność; jest kształtowana w komunikacji. Doktor Kampka skupiła się w swym wystąpieniu na retorycznych sposobach manifestowania władzy i legitymizowaniu jej, przywołując przykłady z inauguracji Sejmu VII kadencji.

Trzeci referat pt. *Karta Niemieckich Wypędzonych ze Stron Ojczystych z 1950 r. jako komponent etosu Związku Wypędzonych* wygłosiła prof. dr hab. Iwona Bartoszewicz z Instytutu Filologii Germańskiej Uniwersytetu Wrocławskiego. Przeprowadziła ona analizę krytyczną (pragmalingwistyczną i retoryczną) wymienionego dokumentu, będącego elementem współkonstruującym wizerunek Związku Wypędzonych i opisała treści opublikowane na jego stronie internetowej. W podsumowaniu stwierdziła, że w analizowanym tekście i innych dokumentach Związku brak jest jakiegokolwiek sygnału o współodpowiedzialności Niemców za popełnione czyny z okresu II wojny światowej, nadużywany jest topos chrześcijański, ponadto przedstawia się jednostronny obraz, a adresata publikowanych treści można scharakteryzować jako homogeniczną mentalnie grupę nieskłoną do dialogu.

W ostatniej sesji pt. *Retoryka codzienności władzy* wygłoszono następujące referaty: *Nowa sofistyka – dyskurs tzw. postpolityki. Analiza retoryczna* (dr Artur Mamcarz-Plisiecki), *Argumentacja ad odium (do nienawiści) i jej funkcjonowanie w języku współczesnej polityki* (dr Maria Joanna Gondek), *Debata – telewizyjne pojedynki o władzę a debaty konkursowe* (dr Agnieszka Budzyńska-Daca).

Pierwszy prelegent z Katedry Filozofii Kultury KUL zaproponował wykorzystanie klasycznych kategorii retorycznych (*inventio, dispositio, elocutio* itp.) do analizy spotów wyborczych. Posłużyły one za przykład typowej

dla postpolityki komunikacji polityka z wyborcą. Według niego obserwujemy obecnie etap rezygnacji z realnej polityki na rzecz gry, „sceniny”, „teatru”, a retoryka wykorzystywana jest często do „czarowania” słowem.

Maria J. Gondek z Katedry Semiotyki i Retoryki Dziennikarskiej KUL omówiła sposoby funkcjonowania w języku współczesnej polityki i władzy argumentacji *ad odium* na przykładzie publikacji prasowych. Wskazała na ważny problem zmiany celów i form argumentacji z retorycznych na erystyczne oraz na wynikające z tego konsekwencje dla odbiorców mediów.

W ostatnim referacie konferencji *Retoryka i władza* Agnieszka Budzyńska-Daca z Instytutu Polonistyki Stosowanej UW scharakteryzowała i porównała strukturę prezydenckich debat przedwyborczych ze Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii i Polski z debatami konkursowymi prowadzonymi w celach dydaktycznych. Zauważyła, że format debat przygotowywanych w polskich mediach odbiega od tych z krajów zachodnich, co może wpływać na ich merytoryczną słabość. Ponadto zasugerowała, że być może środowisko naukowe powinno wyjść z inicjatywą powołania instytucji nadzorującej debaty, na wzór podobnych instytucji działających w innych państwach, na przykład amerykańskiej The Commission on Presidential Debates.

To wystąpienie zakończyło dwa owocne dni konferencji poświęconej relacjom retoryki i władzy. Należy podkreślić, że po referatach często prowadzono jeszcze ożywione dyskusje, które kończyły się w kularach. W planach organizatorów jest zebranie i opublikowanie pokłosia obrad w postaci publikacji naukowej. Należy mieć nadzieję, że w gościnne progi Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego jeszcze nie raz zawitają badacze teorii i praktyki retorycznej, a Polskie Towarzystwo Retoryczne już zaprasza na planowaną na listopad 2012 r. konferencję *Retoryka sporu*.